

بررسی مؤلفه‌های محاسبه سنجش سرانه مطالعه و ارائه چارچوبی برای سنجش سرانه مطالعه در ایران

رقیه اسکروچی (نویسنده مسئول)

دانشیار دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی تهران
eskrootchi@tums.ac.ir

محسن حاجی‌زین‌العابدینی

استادیار مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی
zabedini@gmail.com

سمانه نوذر

کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران
samaneh.nouzar@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۷/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱۱/۱۷

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش علاوه بر شناسایی مؤلفه‌های مؤثر در سنجش سرانه مطالعه با بررسی متون و استفاده از نظرات خبرگان، ارائه مؤلفه‌های نهایی سنجش سرانه مطالعه در ایران است.

روش: گردآوری اطلاعات برای شناسایی مؤلفه‌ها در ابتدا با استفاده از روش کتابخانه‌ای صورت گرفت و سپس برای اجماع گروهی، از تکنیک دلفی در قالب پرسشنامه دو مرحله‌ای به صورت حضوری و اینترنتی و ارسال آن به ۱۶ نفر از صاحب‌نظران به عنوان اعضای پنل جهت اظهار نظر استفاده شده است.

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که علاوه بر مطالعه انواع منابع چاپی، جزوه، بروشور، اعلامیه، نقشه، سند (چاپی، خطی و...)، بریده جراید، اسلاید، شفاف‌برگه، ریز فیلم، ریز برگه، کره جغرافیایی، بازدید از وب‌گاه اطلاعاتی، بازدید از وب‌گاه خبری، بازدید از وب‌گاه شخصی، بازدید از وب‌گاه سیاسی، بازدید از وب‌گاه ویکی، بازدید از وب‌نوشت (وبلاگ)، قصه‌گویی (عضوی از خانواده- پرستار- مری) برای کودک، کتاب‌خوانی گروهی (قرآن‌خوانی، شاهنامه‌خوانی و...)، رجوع موردی به لغت‌نامه‌ها و به‌طور کلی منابع مرجع، کتاب‌های الکترونیکی (ebook) در قالب لوح فشرده (CD)، لوح ویدیویی دیجیتال (DVD)، فایل‌های اینترنتی و فایل‌های تلفن همراه، چک کردن پست‌های الکترونیکی (email) با محتوای نوشتاری علمی، ادبی، هنری، فرهنگی، گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو/فایل‌های صوتی (به‌جز تفریحی و سرگرمی)، تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون/ماهواره و فایل‌های صوتی- تصویری (به‌جز تفریحی و سرگرمی) می‌توانند به‌عنوان مؤلفه‌های سنجش سرانه مطالعه قرار گیرند.

اصالت/ارزش: به‌علت فقدان چارچوبی برای سنجش سرانه مطالعه در ایران، این پژوهش با پیشنهاد مؤلفه‌های توافقی اعضای پنل دلفی می‌تواند به‌عنوان چارچوبی برای سنجش سرانه مطالعه در نظر گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: مطالعه، سنجش سرانه مطالعه، مؤلفه‌های محاسبه سرانه مطالعه، سرانه مطالعه.

مقدمه

نقش مطالعه در پیشرفت فردی و در مرحله بعد و به‌طور گسترده‌تری در پیشرفت جامعه بر کسی پوشیده نیست. سالانه مخارج زیادی برای محاسبه سرانه مطالعه توسط سازمان‌ها، نهادها و مراکز ذی‌ربط هزینه شده و نتایجی ارائه می‌گردد. ولی این نکته که چه مؤلفه‌هایی در طراحی پرسشنامه‌های مربوط به سنجش سرانه مطالعه مد نظر قرار گرفته‌اند و اینکه آیا ملاک‌ها و یا چارچوبی معین و مورد قبول برای سنجش مطالعه وجود دارد یا نه جای پرسش و بحث دارد. به‌دلیل وجود تعاریف متفاوت از «مطالعه» و در نتیجه اختلاف نظر درباره بهترین و کامل‌ترین تعریف از این واژه، که در واقع تعیین‌کننده مؤلفه‌ها و ملاک‌های محاسبه سرانه مطالعه می‌باشد، در این پژوهش سعی شده است که با جست‌وجویی جامع و کامل در منابع و بررسی پرسشنامه‌های موجود، تعاریف مطالعه و مؤلفه‌های استفاده شده در سنجش‌های مربوط به مطالعه مورد بررسی قرار گیرد. همچنین این تعاریف با نمونه‌های خارجی موجود مقایسه شده و در نهایت با استفاده از اجماع گروهی از خبرگان و صاحب‌نظران این مقوله، مؤلفه‌های نهایی در قالب راهنمایی برای سنجش سرانه مطالعه ارائه شود.

پرسش‌های اساسی

۱. مؤلفه‌های مورد استفاده در سنجش سرانه مطالعه کدامند؟

۲. مؤلفه‌های پیشنهادی برای سنجش سرانه مطالعه در ایران کدامند؟

مؤلفه‌های سنجش سرانه مطالعه

با توجه به این که مؤلفه‌های شناسایی شده برای سنجش سرانه مطالعه از متون موجود در این زمینه استخراج شدند، این مؤلفه‌ها با دسته‌بندی در موضوع‌های زیر ارائه می‌شوند.

انواع اطلاعاتی مورد محاسبه در سنجش سرانه مطالعه

مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۶) پژوهشی با عنوان «نظرسنجی از مردم تهران درباره کتاب‌خوانی» انجام داد. جامعه آماری این بررسی، شامل شهروندان تهرانی ۱۵ سال به بالا است که براساس مناطق بیست‌گانه

شهر تهران به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. براساس نتایج به‌دست آمده از این بررسی مهم‌ترین دلایل پاس‌خگوییانی که اوقات فراغت خود را صرف خواندن نمی‌کنند عبارتند از نداشتن وقت کافی، پایین بودن سواد، نداشتن حوصله، علاقه داشتن به کارهای دیگر، گران بودن کتاب، نداشتن توانایی جسمی، وجود مشکلات زندگی و مشغله فکری، و نبودن کتاب‌های مورد علاقه.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۳) در سری کتاب‌های «رفتارهای فرهنگی ایرانیان» که می‌توان گفت از اولین کتاب‌هایی است که برای مناطق روستایی استان‌های مختلف کشور در زمینه مطالعه افراد سخن به‌میان آورده، درخصوص مطالعه کتاب ابتدا این سؤال مطرح شده که از اعضای خانواده شما چه کسی مطالعه می‌کند و در صورت مثبت‌بودن پاسخ، از نوع آن - درسی یا غیردرسی - سؤال شده است. همچنین در مورد زمان مطالعه میزان متوسط مطالعه کتاب در هفته مدنظر بوده است. برای اندازه‌گیری میزان مطالعه روزنامه و مجله نیز پرسش‌هایی از جمله میزان تنوع در مطالعه نشریات، نام نشریه، دوره انتشار، گستره توزیع (محلی، منطقه‌ای، استانی، ملی و بین‌المللی)، سابقه مطبوعات خوانی در خانواده، زمان مطالعه، محل مطالعه، میزان خرید نشریات در هفته، میزان تداوم خرید نشریه، نحوه خرید (اشتراک، کتاب‌فروشی، دکه روزنامه‌فروشی و...) مورد استفاده قرار گرفته است.

مؤسسه فرهنگی - هنری جهان کتاب ([۱۳۸؟]) در پرسشنامه طرح پژوهشی «بررسی بهره‌مندی جوانان از کتاب: بررسی میزان استفاده جوانان ۱۵-۲۹ سال از کتاب» که به سفارش سازمان ملی جوانان انجام داده است، با طرح پرسش‌هایی از جمله متوسط تماشای تلویزیون در روزهای هفته، متوسط تماشای تلویزیون در روزهای تعطیل، مطالعه غیردرسی در زمان فراغت روزهای معمول هفته، مطالعه غیردرسی در روزهای تعطیل، میزان مطالعه کتاب‌های درسی در هفته، میزان مطالعه کتاب‌های غیردرسی در هفته، مکان مطالعه، چگونگی تهیه کتاب، منبع امانت کتاب، تعداد کتاب به امانت گرفته شده در ماه، تعداد کتاب‌های خریداری شده در سال گذشته، میزان هزینه برای خرید کتاب در ماه، تعداد کتاب موجود در منزل، امکانات مربوط به کتاب در نزدیکی محل سکونت، موضوعات مورد علاقه در مطالعه (در قالب ده موضوع کلی شعر، رمان و داستان، تاریخ، هنر و حرفه، کتاب‌های تخصصی، ورزش، فلسفه و روان‌شناسی، کتاب‌های دینی، تحلیل اجتماعی - سیاسی، و سایر) و... میزان مطالعه را اندازه‌گیری نموده است.

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۷) نیز که پژوهش‌هایی مرتبط در این حوزه انجام داده است، در پرسشنامه‌ای با عنوان «پیمایش ملی سنجش میزان مطالعه در کشور» در مقایسه با پژوهش‌های پیشین گسترده‌تر عمل کرده و مطالعه هر فرد در هفته به‌عنوان وظیفه شغلی یا تحصیلی یا دلخواهانه برای منابع چاپی (کتاب، جزوه، بروشور، پایان‌نامه و...) و منابع الکترونیکی (اینترنت، لوح فشرده و...) را مورد سنجش قرار داده است؛ همچنین در پرسش‌های تکمیلی دیگری در مورد عضویت در کتابخانه عمومی، تعداد کتاب‌های مطالعه شده در ماه و سال گذشته در کتابخانه عمومی، مدرسه، دانشگاهی و تخصصی، مسجد، امانت یا هدیه گرفتن از دوستان و آشنایان، خرید و... سئوالاتی را مطرح نموده است.

مرکز افکارسنجی و رصد فرهنگی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات در چندسال اخیر پژوهش‌هایی در زمینه سنجش میزان مطالعه شهرهای بزرگ از جمله تهران و اصفهان انجام داده است:

- هرمزی‌زاده در مهرماه ۱۳۸۷ به بررسی میزان مطالعه شهروندان تهرانی (افراد ۱۵ سال به بالا) پرداخته است. در این پیمایش، منظور از مطالعه، خواندن متون درسی و غیردرسی، روزنامه، مجله، نشریه و منابع رایانه‌ای و اینترنتی بوده است؛ ولی این تعریف، در محاسبه میزان مطالعه دخالتی نداشته و مطالعه با هر منظوری در سرانه مطالعه لحاظ شده است. علاوه‌براین، برخی نیز با استناد به کنوانسیون ۱۹۸۶ م. یونسکو مبنای مطالعه در جوامع مختلف را میزان تولید کتاب می‌دانند و طبق این کنوانسیون نباید کتاب‌های درسی را از کتاب‌های غیردرسی تفکیک کرد.

- بررسی میزان مطالعه شهروندان تهرانی در اسفند ۱۳۸۸ نیز همانند پژوهش هرمزی‌زاده (۱۳۸۷) بوده است. بدین معنی که پرسش‌های به‌کار رفته در این پژوهش شباهت بسیار زیادی با پرسشنامه سال ۱۳۸۷ دارد. البته با تفاوت در دو سؤال که اولی راجع به منبع مطالعه (انواع نشریه و مجله، روزنامه، منابع اینترنتی و کامپیوتری، انواع کتاب‌های درسی و غیردرسی به تفکیک آمده است) و دومی درباره حوزه‌های مورد علاقه افراد (حوزه‌هایی از جمله علوم پایه (ریاضیات، فیزیک، شیمی، زمین‌شناسی و...)؛ پزشکی؛ فنی - مهندسی (تکنولوژی)؛ کشاورزی؛ علوم اجتماعی (جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، اقتصاد، بازرگانی و...)؛ تاریخ و جغرافیا؛ حقوق؛ سیاسی؛ مذهبی؛ هنر و موسیقی؛ زبان و ادبیات و...) می‌باشد.

- بررسی میزان مطالعه شهروندان تهرانی در اسفند ۱۳۸۹ نیز مانند دو سال گذشته ولی با گستردگی و تنوع بیش‌تر در طرح پرسش‌ها همراه بود. میزان مطالعه منابع گوناگون در شبانه‌روز از جمله انواع نشریه و مجله (فصلنامه، هفته‌نامه و...)، روزنامه، منابع اینترنتی (پست الکترونیکی، سایت، وبلاگ، کتاب، مقاله، پژوهش و...)، منابع کامپیوتری (کتاب‌های الکترونیکی، نرم‌افزارهای کتابخانه، کتاب‌ها، مقالات با فرمت پی‌دی‌اف، ورد و...)، انواع کتاب‌های درسی و کمک‌درسی، انواع کتاب‌های غیردرسی (شعر، داستان، علمی، هنری، مذهبی و...)، انواع کتاب‌های دینی (قرآن، ادعیه، مفاتیح و...)، و مطالعه کاری و شغلی در پرسشنامه این پژوهش مد نظر بوده است.

آمار براساس تیراژ کتاب و مطبوعات

اصغرنژاد (۱۳۸۰) در پژوهشی با هدف «بررسی وضعیت کتاب و کتاب‌خوانی در ایران» که از روش‌سنجی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده نموده، آمارهای موجود در زمینه تیراژ کتاب و مطبوعات و همچنین میزان افراد باسواد کشور را برای سنجش‌سرانه مطالعه به کار برده است. بدین‌صورت که نسبت تیراژ کتاب و مطبوعات به جمعیت باسواد کشور معیار سنجش‌سرانه قرار گرفته است.

در پژوهشی دیگر میها کواک و موچکا کواک^۱ (۲۰۰۲) به سنجش‌سرانه مصرفی کتاب در کشورهای عضو اتحادیه اروپا پرداختند. این پژوهش با استفاده از روش‌سنجی و با تکیه بر آمار و ارقام موجود صورت گرفته است. در این پژوهش فرض بر این بوده است که استفاده از کتاب از دو مجرای خرید کتاب و یا امانت کتاب از کتابخانه‌های عمومی انجام می‌گیرد. در نتیجه سنجش‌سرانه مصرف کتاب از مجموع سرانه فروش کتاب و سرانه امانت کتاب به‌دست می‌آید که در این فرمول سرانه فروش کتاب خود نیز از تقسیم سرانه قیمت فروش کتاب بر میانگین قیمت کتاب در کشورهای عضو اتحادیه اروپا حاصل گردید.

ظهور محمل‌های جدید اطلاعاتی

آذرننگ (۱۳۷۸) در کتاب «شمه‌ای از کتاب، کتابخانه و نشر کتاب» تصریح می‌کند که در

1. Kovac Miha And Sebart Mojca Kovac

عصر اطلاعات و ارتباطات، جایگاه کتاب در جست‌وجوها تغییر یافته و به یکی از رسانه‌های اطلاعاتی در کنار رسانه‌های دیگر تبدیل شده و در واقع کتاب از جایگاه قدسی‌اش فروکشیده شده است و فن‌آوری در حال تحول اطلاعات و ارتباطات، محمل‌های تازه‌ای برای انتقال اطلاعات در اختیار می‌گذارد که گاه به مراتب کارآمدتر از کتاب است. بنابراین می‌توان به این نکته اذعان داشت که امروزه کتاب، تنها به‌عنوان یکی از چندین محمل‌های اطلاعاتی است که خواننده برای دستیابی به اطلاعات مورد نیازش ممکن است به آن رجوع کند.

نورشهریزا و حسن^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی برای سنجش اولویت‌های مطالعاتی دانشجویان دو رشته مختلف دانشگاه گومبوک^۲ از روش پیمایشی استفاده کردند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد وب‌سایت‌ها به‌طور فزاینده‌ای در حال تبدیل به عمده‌ترین منبع مطالعه گردیده‌اند. نکته جالب توجه در این پژوهش این است که مطالعه قرآن و متون اسلامی به‌عنوان یکی از منابع مطالعه مورد توجه قرار گرفته است. نتایج به‌دست آمده از این پژوهش حاکی از آن است که بیش‌ترین فراوانی در مطالعه به ترتیب مربوط به مجله، روزنامه، داستان و رمان، کتب دانشگاهی، وب‌سایت، طنز، قرآن و کتاب‌های اسلامی، مقاله، کتاب‌های درسی و ادبیات و هنر بوده است. لیو^۳ (۱۳۸۶) معتقد است که رسانه‌های دیجیتالی در گذار متحولانه مطالعه سهم دارند. این رسانه‌ها پاره‌ای مزایای قدرتمند که به‌صورت سنتی در محیط چاپی وجود ندارد (مثل قابلیت تعامل، غیرخطی بودن، سرعت دسترسی به اطلاعات، و همگرایی متن و تصویر، قابلیت شنیداری و دیداری) را نیز ارائه می‌کنند. لیو از پژوهش خویش چنین نتیجه‌گیری کرده است که در محیط روبه‌دیجیتالی شدن، خوانندگان به‌تدریج رفتار مطالعه را از روی صفحه نمایشگر و استفاده فزاینده از انواع راهبردها (مثل مرور کردن و تشخیص کلیدواژه‌ای) برای غلبه بر محیط سرشار اطلاعاتی در خود ایجاد می‌کنند.

تعاریف و برداشت‌های مختلف از مطالعه

گوتری^۴ و سیفرت^۵ (۲۰۰۱) عوامل مؤثر در مطالعه را در سه سطح بین‌المللی، ملی و فردی بیان می‌کنند. آن‌ها از عوامل بین‌المللی صنعتی شدن، رشد اقتصادی و تعداد ناشران، از عوامل

1. Nor Shahriza, Abdul Karim; Hasan, Amelia
3. Liu

4. John T. Guthrie

2. Gombok
5. Mary Seifert

ملی شهرنشینی، تحصیلات، حرفه، اندازه جامعه، زبان (خصوصاً در کشورهای چندزبانه)، و از عوامل فردی جنسیت (مؤثر در میزان مطالعه و محتوای مطالعه) و میزان موفقیت^۱ را حائز اهمیت دانسته‌اند. همچنین برای سنجش میزان مطالعه، ۳ متغیر اصلی: (۱) جمعیت‌شناسی مانند سن، جنس، سطح تحصیلات، رده شغلی، وضعیت تأهل، محل اقامت (شهری یا روستایی)، علاوه بر آن‌ها زبان مورد استفاده در محل سکونت، عضویت در کتابخانه، نوع مدرسه، مالکیت رسانه‌های گروهی از قبیل رادیو، تلویزیون، اشتراک روزنامه؛ (۲) انواع مختلفی از رسانه‌ها مانند روزنامه‌ها، مجلات، کتاب‌ها و قالب‌های مختلف منابع خواندنی؛ (۳) محتوا. نویسندگان کتاب «اندازه‌گیری مطالعه» این‌گونه بیان می‌دارند که چون دسته‌بندی محتوا در پژوهش‌های مختلف متفاوت است و استانداردهای بین‌المللی خاصی مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، نتایج این‌گونه بررسی‌ها به آسانی قابل مقایسه نمی‌باشد. همچنین چگونگی تهیه منابع خواندنی مثلاً از کتابخانه، مدرسه، ده‌های روزنامه‌فروشی، کتاب‌فروشی‌ها، فروشگاه‌ها، دوستان، پست، محل کار (سیستم ارتقای شغلی) و... در این اثر مورد سنجش قرار گرفته است.

سنجش مطالعه بر حسب هدف

قبادی و اللهیاری فومنی (۱۳۸۸) بیان می‌کنند که براساس پژوهشی که توسط مرکز ملی آمار ایتالیا^۲ در سال ۲۰۰۶ و در فاصله بین سال‌های ۱۹۹۸-۲۰۰۶ انجام شده است، درصد خوانندگان براساس این که حداقل یک کتاب، بین ۱-۳ کتاب، بین ۴-۱۱ کتاب و بیش از ۱۲ کتاب خوانده‌اند مورد بررسی قرار گرفته است. این آمارگیری تنها به منظور بررسی میزان مطالعه کتاب در اوقات فراغت و از نوع پلیسی، عاشقانه، علمی-تخیلی و کتاب‌های تفریحی و سرگرمی صورت گرفته و کتاب‌های مربوط به خانه (مثل کتاب آشپزی)، راهنماهای توریستی و... را شامل نشده است. آن‌ها همچنین اشاره می‌کنند که در اروپا نیز براساس اطلاعات دریافتی از طریق پرسشنامه و انجام مصاحبه‌های حضوری با ۶۲۰۰ نفر و با توجه به سیستم ارزیابی تحولات در اروپا^۳ خوانندگان کتاب بر مبنای تعداد کتاب‌هایی که طی ۱۲ ماه اخیر مطالعه کرده‌اند به صورت گروه‌هایی که بین ۱-۳ کتاب، ۴-۷ کتاب، ۸-۱۲ کتاب و بیش از ۱۲ کتاب مطالعه نموده‌اند، طبقه‌بندی شده‌اند. علاوه بر آن خواندن روزنامه و مجله، کاربری اینترنت و

1. Achievement level

2. Istituto Nazionale di Statistica (Istat)

3. Eurobarometer

رایانه‌های شخصی و اهداف افراد برای استفاده از اینترنت بدین شکل آورده شده است: پست الکترونیکی، جست‌وجوی اطلاعاتی در مورد محصولی خاص، استفاده شغلی، خرید و فروش سهام (معاملات از طریق حساب)، جست‌وجوی اطلاعات برای دستیابی به مطالب آموزشی، جست‌وجوی اطلاعات ورزشی یا تفریحی، جست‌وجوی مکان‌هایی برای گذراندن تعطیلات، انتقال نرم‌افزارهای رایگان، خواندن مقالات، اسناد و مطالب آموزشی، مطالعه روزنامه و مجله، و استفاده از رایانه برای گفت‌وگوهای دوستانه. همچنین در مورد میزان استفاده از رادیو و تلویزیون، موسیقی، و فعالیت‌های فرهنگی (مثل رفتن به سینما، تئاتر، کنسرت، ورزشگاه برای تماشا، و بازدید از کتابخانه، بناهای تاریخی، موزه و نگارخانه داخل و خارج از کشور) بررسی‌هایی انجام شده است.

در پرسشنامه‌ای که ان آراس^۱ در اکتبر سال ۲۰۱۰ انجام داده است، علاوه بر میزان خواندن منابع کتابی اعم از کتاب، مجله، روزنامه در روزهای معمول و ایام تعطیل، نشریات محلی، راهنمای مکان‌ها، میزان استفاده از اینترنت (همچون بازی‌های رایانه‌ای روی خط^۲، وب‌گردی، نامه‌های الکترونیکی، دانلود کردن موسیقی، گوش دادن به رادیو از طریق اینترنت، دانلود نرم‌افزارهای مورد علاقه و مانند آن) مورد سنجش قرار گرفته است.

روش پژوهش

در پژوهش حاضر، گردآوری داده‌ها در دو مرحله انجام شد. در مرحله اول با روش سندی جست‌وجوی جامعی در اسناد کتابخانه‌ای و اینترنتی صورت گرفت. سپس با کنترل منابع، مقالات متناسب با موضوع پژوهش برگزیده شد و مؤلفه‌های موجود در آن‌ها مورد شناسایی قرار گرفت و فهرست اولیه‌ای از مؤلفه‌های شناسایی شده، تهیه گردید. در مرحله دوم با استفاده از روش دلفی مؤلفه‌های شناسایی شده در قالب پرسشنامه برای اعضای پنل (۱۶ نفر از افراد صاحب‌نظر در مورد مطالعه) ارسال و در دو دور رفت و برگشت دلفی، به اعتبارسنجی و نهایی کردن مؤلفه‌ها پرداخته شد. براین اساس، اعضای پنل دلفی برای این پژوهش به صورت نمونه‌گیری غیراحتمالی برگزیده شدند. افراد تشکیل‌دهنده اعضای پنل واجد یک یا چند ویژگی زیر بودند:

1. NRS (National Readership Survey)

2. On-line

- (الف) داشتن سابقه در طرح‌های آمارگیری سرانه مطالعه؛
(ب) سابقه مدیریت و یا عضویت در کمیته سنجش سرانه مطالعه؛
(ج) داشتن مقاله، نقد و یا پژوهش درباره مطالعه؛
(د) متخصص در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی برای تشخیص منابع اطلاعاتی صحیح برای محاسبه میزان مطالعه.

از میان ۱۶ نفر شرکت کننده در پنل دلفی، ۷ نفر دارای دکترای علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی که برخی از آن‌ها در حوزه مطالعه نیز صاحب نظر بودند؛ ۸ نفر دارای تحصیلات کارشناسی ارشد در رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و شاغل در واحدهای پژوهش در حوزه مطالعه؛ و یک نفر کارشناس خبره و شاغل در واحد پژوهش در حوزه مطالعه می‌باشد. همان‌طور که ذکر شد، در مرحله اول برای شناسایی و استخراج مؤلفه‌های سرانه مطالعه از تمامی انواع منابع کتابخانه‌ای مانند کتاب، نشریات، طرح‌های پژوهشی منطقه‌ای و ملی، گزارش‌ها، و پایگاه‌های اینترنتی استفاده شده است. در مرحله دوم برای تدوین پرسشنامه دلفی، از مؤلفه‌های به دست آمده از مرحله اول برای تهیه پرسشنامه استفاده گردید؛ و در نهایت، پرسشنامه جهت تعیین موافقت یا مخالفت به اعضای پنل (صاحب نظران و خبرگان) ارائه شد. در پرسشنامه در هر دو دور برای تعیین موافقت یا مخالفت اعضا از سه گزینه «موافقم»، «نظری ندارم» و «مخالفم» استفاده شده است.

در مقاله علیدوستی و دیگران (۱۳۸۸) برای تعیین اتفاق نظر میان اعضای پنل دلفی، از معیار ارائه شده از سوی «فینک» و همکاران استفاده شده است. در این پژوهش هم معیار فینک مبنای در نظر گرفتن مؤلفه‌هاست. بدین صورت که اگر دست کم ۵۰ درصد اعضای پنل، موافقت خود را با آن مؤلفه‌ها اعلام کرده باشند، آن‌ها به عنوان مؤلفه‌های مورد پذیرش قرار می‌گیرند. همان‌طور که قبلاً هم گفته شد، هدف از به کارگیری این روش حذف مؤلفه‌های نامربوط و یافتن مؤلفه‌های اثرگذار با روش تصمیم‌گیری گروهی خبرگان بوده است

یافته‌ها

به نظر می‌رسد بهترین شیوه برای ارائه یافته‌های پژوهش، توجه به اهداف و پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش است که در زیر به آن اشاره شده است.

هدف اول: شناسایی مؤلفه‌های مهم در سنجش سرانه مطالعه

در ابتدای کار، مؤلفه‌های شناسایی شده برای سنجش سرانه مطالعه، در تدوین پرسشنامه دور اول دلفی مورد استفاده قرار گرفت و برای نظرسنجی اعضای پنل دلفی، برای هر عضو شرکت‌کننده فرستاده شد. انواع مؤلفه‌هایی که در منابع داخلی و خارجی مورد استفاده قرار گرفته بود به‌همراه انواع منابع دیگری که به‌عنوان محمل‌های جدید اطلاعاتی محسوب می‌شوند در این پرسشنامه ارائه گردید. همچنین، جداول حاصل از نتایج نظرسنجی‌ها با توجه به نوع منابع اطلاعاتی به‌صورت مجزا درج شده است. مؤلفه‌های به رنگ طوسی، به دلیل به حد نصاب نرسیدن آرای اعضا، از فهرست نهایی مؤلفه‌ها حذف شدند.

جدول ۱. نتایج حاصل از نظرسنجی دور اول اعضای پنل دلفی در مورد منابع کتابی در سنجش سرانه مطالعه

درصد			منابع کتابی	
بی‌نظر	مخالف	موافق		
۱۹	۳۱	۵۰	کتاب‌های آسمانی (قرآن، انجیل، تورات و...)	کتاب‌ها
۱۹	۳۱	۵۰	کتاب‌های ادعیه و دینی مرسوم (مانند مفاتیح‌الجنان، صحیفه سجاده، نهج‌البلاغه و...)	
۰	۰	۱۰۰	کتاب‌های داستانی، تاریخی، مذهبی و... ^۱	
۰	۰	۱۰۰	کتاب‌های علمی - تخصصی (درسی و غیر درسی)	مجلات
۰	۰	۱۰۰	مجلات علمی - پژوهشی، علمی - ترویجی و...	
۰	۰	۱۰۰	مجلات عمومی (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نشریات محلی و...)	
۰	۰	۱۰۰	روزنامه‌ها، هفته‌نامه‌ها و... (خبری، علمی، فرهنگی، هنری، اقتصادی، سیاسی، ورزشی)	روزنامه
۶	۱۹	۷۵	خبرنامه‌ها و بولتن‌های خبری داخل سازمانی	نشریات داخلی

همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد، انواع منابع کتابی برای سنجش در سرانه مطالعه مورد قبول اعضای پنل قرار گرفت.

۱. شامل انواع رمان‌ها، داستان‌های کمدی و فکاهی، کتاب‌های علمی، تاریخی، مذهبی، کتاب‌های سال، کتاب‌های راهنما، داستان‌های کوتاه، سرگذشته‌ها و نمایشنامه‌ها.

بررسی مؤلفه‌های محاسبه سنجش سرانه مطالعه و ارائه چارچوبی برای سنجش سرانه مطالعه در ایران

جدول ۲. نتایج حاصل از نظر سنجی دور اول اعضای پنل دلفی در مورد منابع غیر کتابی کاغذی در سنجش سرانه مطالعه

درصد	منابع غیر کتابی کاغذی		
	مخالف	موافق	
بی‌نظر			
۰	۱۹	۸۱	جزوه ^۱
۰	۲۵	۷۵	بروشور ^۲
۰	۲۵	۷۵	اعلامیه
۰	۳۸	۶۲	نقشه
۰	۶۲	۳۸	تمبر
۰	۶۲	۳۸	عکس
۰	۶۲	۳۸	پوستر
۰	۲۵	۷۵	سند (چاپی، خطی و...)
۰	۵۳	۴۷	نمودارها (چارت)
۰	۱۳	۸۷	بریده جراید
۰	۵۶	۴۴	پارتیسیون‌های موسیقی

با توجه به نتایج جدول ۲، از بین منابع غیر کتابی کاغذی تمبر، عکس، پوستر، نمودار و پارتیسیون موسیقی حذف شدند.

جدول ۳. نتایج حاصل از نظر سنجی دور اول اعضای پنل دلفی در مورد منابع غیر کتابی غیر کاغذی در سنجش سرانه مطالعه

درصد	منابع غیر کتابی غیر کاغذی		
	مخالف	موافق	
بی‌نظر			
۶	۳۸	۵۶	اسلاید
۶	۳۱	۶۳	شفاف‌برگه
۶	۲۵	۶۹	ریز فیلم
۶	۲۵	۶۹	ریز برگه
۰	۴۴	۵۶	کره جغرافیایی
۶	۶۹	۲۵	نمونک (ماکت)

با توجه به جدول بالا، فقط نمونک (ماکت) از میان انواع منابع غیر کتابی غیر کاغذی، حذف شد و بقیه به‌عنوان مؤلفه‌های محاسبه سرانه مطالعه مورد پذیرش اعضا قرار گرفت.

۱. این اصطلاح به کتابچه کوتاه و مختصری گفته می‌شود که طبق تعریف یونسکو جزو انتشارات صحافی نشده غیرادواری محسوب می‌گردد و بدون محاسبه جلد، از ۵ صفحه بیش‌تر و از ۴۸ صفحه کم‌تر است.

۲. ابزاری است برای معرفی و تبلیغ فعالیت‌ها و محصولات و یا برای ترویج اطلاعات درباره بهداشت عمومی یا یک واقعه خاص.

در مورد انواع منابع دیداری- شنیداری، همان‌طور که جدول ۴ نشان داده شده است، هیچ‌کدام به حد نصاب قبولی نرسیدند. البته چون این مؤلفه‌ها در پرسشنامه اولیه به صورت کلی آمده بود، طبق نظرات اعضا خاص تر شد و در پرسشنامه دوم پژوهش تغییراتی در آراء نمود پیدا کرد.

جدول ۴. نتایج حاصل از نظرسنجی دور اول اعضای پنل دلفی در مورد منابع دیداری- شنیداری در سنجش سرانه مطالعه

درصد			منابع دیداری- شنیداری
بی‌نظر	مخالف	موافق	
۷	۸۰	۱۳	گوش دادن به برنامه‌های رادیو
۶	۷۵	۱۹	تماشای تلویزیون
۶	۷۵	۱۹	تماشای ماهواره
۰	۸۷	۱۳	تماشای فیلم در سینما
۰	۸۷	۱۳	دیدن تئاتر

در جدول ۵، مؤلفه‌هایی در مورد انواع منابع رایانه‌ای ارائه شده است که تنها لوح فشرده، لوح ویدئویی دیجیتال و کتاب‌های الکترونیکی مورد پذیرش اعضا قرار گرفت.

جدول ۵. نتایج حاصل از نظرسنجی دور اول اعضای پنل دلفی در مورد منابع رایانه‌ای در سنجش سرانه مطالعه

درصد			رایانه
بی‌نظر	مخالف	موافق	
۲۰	۲۷	۵۳	لوح فشرده (CD)
۲۱	۲۹	۵۰	لوح ویدئویی دیجیتال (DVD)
۰	۷۳	۲۷	متون بازی‌های رایانه‌ای
۶	۵۶	۳۸	فایل‌های شنیداری
۱۳	۴۹	۳۸	فایل‌های دیداری
۶	۵۰	۴۴	فایل‌های دیداری- شنیداری
۰	۱۳	۸۷	کتاب‌های الکترونیکی (EBook)

چالش بر سر اینترنت و این که آیا وب‌گاه‌های اینترنتی به‌عنوان مؤلفه‌های سنجش سرانه مطالعه مورد پذیرش هست یا نه؟ از نظر اعضای پنل دلفی این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۶ آمده است.

جدول ۶. نتایج حاصل از نظرسنجی دور اول اعضای پتل دلفی در مورد منابع اینترنتی در سنجش سرانه مطالعه

اینترنت	درصد	
	موافق	مخالف
بازدید از وب‌گاه بازرگانی [مانند خرید و فروش سهام (معاملات از طریق حساب)]	۲۰	۷۳
بازدید از وب‌گاه تجاری (به‌طور مثال اطلاعات درخصوص یک محصول خاص)	۳۸	۵۶
بازدید از وب‌گاه دریافت ^۱ (دانلود اطلاعات)	۳۵	۵۹
بازدید از وب‌گاه استخدامی ^۲	۱۹	۷۵
بازدید از وب‌گاه بازی ^۳	۱۹	۷۵
بازدید از وب‌گاه خنده و سرگرمی ^۴	۳۸	۵۶
بازدید از وب‌گاه اطلاعاتی ^۵	۶۹	۲۵
بازدید از وب‌گاه خبری ^۶	۶۹	۲۵
بازدید از وب‌گاه شخصی	۶۴	۲۹
بازدید از وب‌گاه سیاسی	۶۹	۲۵
بازدید از وب‌گاه جویش‌گر ^۷	۳۱	۵۶
بازدید از وب‌گاه ویکی ^۸	۶۹	۲۵
بازدید از وب‌گاه ارتباطی ^۹	۴۶	۴۷
بازدید از وب‌نوشت (وبلاگ)	۷۵	۲۵
چک کردن پست‌های الکترونیکی ^{۱۰} (Email)	۳۶	۶۴
تبلیغات	۱۳	۷۴

منابع موجود و قابل استفاده از طریق تلفن همراه هم مورد نظرسنجی قرار گرفت که

هیچ کدام پذیرفته نشدند. (جدول ۷)

۱. مشخصاً در «دانلود کردن» اطلاعات مثلاً «انرم‌افزارها»، نسخه‌های نمایشی بازی‌ها یا پس‌زمینه‌های رایانه‌ای کاربرد دارند.
۲. به‌طور مثال برای جستجوی فرصت‌های شغلی
۳. به‌طور مثال انجام بازی‌های رایانه‌ای
۴. به‌طور مثال اطلاعات درخصوص ورزش یا فعالیت‌های سرگرم‌کننده
۵. اطلاعات مرتبط با حوزه موضوعی خاص، سلامت و بهداشت، جست‌وجوی اطلاعات در مورد مکان‌هایی برای گردشگری
۶. اعم از مطالعه روزنامه و مجله برخط (Online) و یا رجوع به وب‌گاه‌های خبری
۷. وب‌گاهی که در آن اطلاعات کلی و دروازه‌هایی برای دستیابی به اطلاعات بقیه وب‌گاه‌ها و جست‌وجو در وب ارائه شده است. نمونه بارز این وب‌گاه‌ها، تارنمای گوگل و پرکاربردترین وب‌گاه‌های از این نوع، وب‌گاه‌های Yahoo است.
۸. وب‌گاهی که در آن کاربران با همکاری یکدیگر به ویرایش می‌پردازند.
۹. وب‌گاهی که در آن افراد با علایق مشترک به دادوستد اطلاعات می‌پردازند، معمولاً از طریق گفت‌وگو یا بردهای پیام، برای مثال: MySpace و یا شبکه‌های اجتماعی مثل Facebook و ...
۱۰. منظور انواع پست الکترونیکی دینی، خبری، علمی، فرهنگی، سیاسی، ورزشی، سرگرمی است.

جدول ۷. نتایج حاصل از نظرسنجی دور اول اعضای پنل دلفی در مورد منابع تلفن همراه در سنجش مطالعه

درصد	تلفن همراه	
	موافق	مخالف
۰	۱۳	۸۷
۰	۱۳	۸۷
۰	۱۳	۸۷
۶	۲۵	۶۹
۰	۳۱	۶۹

در انتهای پرسشنامه اول انواع کارهایی که افراد به صورت گروهی انجام می‌دهند مورد پرسش و نظرسنجی قرار گرفت که از میان آن‌ها حضور در کلاس‌ها، نشست‌ها، همایش‌ها و کنفرانس‌ها؛ حضور در مساجد، خطابه‌ها و سخنرانی‌ها؛ و حل کردن جدول رد شدند. (جدول ۸)

جدول ۸. نتایج حاصل از نظرسنجی دور اول اعضای پنل دلفی در مورد کارهای گروهی در سنجش مطالعه

درصد	کارهای گروهی	
	موافق	مخالف
۰	۳۱	۶۹
۰	۳۱	۶۹
۰	۵۶	۴۴
۰	۵۶	۴۴
۰	۷۵	۲۵
۰	۳۱	۶۹

با توجه به نتایج دور اول پرسشنامه، مواردی که اکثر اعضا با آن موافق بوده‌اند به‌عنوان مؤلفه‌های نهایی در نظر گرفته شد و مواردی که اکثر اعضا با آن مخالف بودند حذف گردید.

۱. منظور انواع کلاس‌ها، نشست‌ها، همایش‌ها و کنفرانس‌های دینی، مذهبی، سیاسی، علمی، فرهنگی و هنری است.
۲. در قسه‌گویی، قسه‌گو داستانی را که به‌خاطر سپرده است با شیوه نمایشی ویژه‌ای بازگو می‌کند. قسه‌گو می‌تواند از متن و جمله‌های کتاب پیروی نکند.
۳. در داستان‌خوانی، گوینده داستان کتابی را برمی‌گزیند و بر پایه متن کتاب، آن را با لحن و شیوه ویژه‌ای برای بچه‌ها می‌خواند و با شنوندگان وارد تبادل دیدگانی می‌شود.

براساس نتایج به‌دست آمده از بازگشت پرسشنامه دور اول و بازخوردهای حاصل از آن، پرسشنامه دور دوم تدوین و برای اعضای پنل ارسال شد. در تدوین پرسشنامه دور دوم، برخی مؤلفه‌های محاسبه سرانه مطالعه با توجه به نظرات و پیشنهادهای اعضای تغییر یافت و یا تکمیل گردید. پس از بررسی نتایج دور دوم دلفی، مؤلفه‌های نهایی حاصل از دو دور دلفی که اکثر اعضای پنل با آن موافق بودند ارائه گردید که در جدول ۹ قابل مشاهده است:

جدول ۹. مؤلفه‌هایی که براساس نظرات اعضای پنل دلفی تغییر نمودند

درصد			مؤلفه‌های اصلاح‌شده براساس نظرات اعضای پنل
بی‌نظر	مخالف	موافق	
۲۱	۱۴	۶۵	کتاب‌های آسمانی (قرآن، انجیل، تورات و...) و کتاب‌های ادعیه و دینی مرسوم (مانند مفاتیح‌الجنان، صحیفه سجادیه، نهج‌البلاغه و...) اگر از روی عادت و برای رفع تکلیف دینی خوانده شوند، مطالعه محسوب نمی‌شوند.
۷	۷	۸۶	کتاب‌های آسمانی (قرآن، انجیل، تورات و...) و کتاب‌های ادعیه و دینی مرسوم (مانند مفاتیح‌الجنان، صحیفه سجادیه، نهج‌البلاغه و...) اگر برای کسب آگاهی و از روی تدبیر خوانده شوند، مطالعه محسوب می‌شوند.
۰	۲۱	۷۹	رجوع موردی به لغت‌نامه‌ها - و به‌طور کلی منابع مرجع - مطالعه محسوب می‌شود.
۰	۷	۹۳	کتاب‌های الکترونیکی (EBook) در قالب لوح فشرده (CD)، لوح ویدئویی دیجیتال (DVD)، فایل‌های اینترنتی و فایل‌های تلفن همراه مطالعه محسوب می‌شوند.
۰	۲۹	۷۱	چک کردن پست‌های الکترونیکی (Email) با محتوای نوشتاری علمی، ادبی، هنری، فرهنگی مطالعه محسوب می‌شوند.
۷	۳۶	۵۷	گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو/فایل‌های صوتی (به‌جز تفریحی و سرگرمی) مطالعه محسوب می‌شوند.
۷	۳۶	۵۷	تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون/ماهواره و فایل‌های صوتی - تصویری (به‌جز تفریحی و سرگرمی) مطالعه محسوب می‌شوند.
۱۴	۳۶	۵۰	تماشای برنامه‌های موسوم به مجلات فرهنگی تلویزیون/ماهواره/فایل‌های صوتی - تصویری مطالعه محسوب می‌شوند.
۲۱	۵۰	۲۹	دیدن فیلم اقتباس‌شده از رمان از تلویزیون/ماهواره/لوح فشرده (CD)/لوح ویدئویی دیجیتال (DVD)/اینترنت مطالعه محسوب می‌شود.
۷	۸۶	۷	مشاهده نشانه‌های راهنما (سطح شهر، ادارات، کتابخانه‌ها) و نشانه‌های اطلاعاتی تبلیغاتی (سطح شهر، وسایل نقلیه عمومی) مطالعه محسوب می‌شوند.

هدف دوم: ارائه چارچوبی برای سنجش سرانه مطالعه در ایران

مؤلفه‌های حاصل از ارسال و برگشت پرسشنامه دلفی طی دو مرحله (دور) رفت و برگشت بررسی شد و نتایج هر دو مرحله مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و در نتیجه فهرستی از مؤلفه‌های مورد توافق اعضای پنل که همان خبرگان و صاحب‌نظران بود به‌عنوان چارچوبی از مؤلفه‌ها برای استفاده در پرسشنامه‌های مربوط به سنجش مطالعه در ایران ارائه گردید. (جدول ۱۰)

جدول ۱۰. مؤلفه‌های نهایی سنجش سرانه مطالعه

درصد			مؤلفه‌های نهایی سنجش سرانه مطالعه
بی‌نظر	مخالف	موافق	
۲۱	۱۴	۶۵	کتاب‌های آسمانی (قرآن، انجیل، تورات و...) نه فقط برای رفع تکلیف دینی بلکه برای کسب آگاهی
۷	۷	۸۶	کتاب‌های ادعیه و دینی مرسوم (مانند مفاتیح‌الجنان، صحیفه سجاده، نهج‌البلاغه و...) نه فقط برای رفع تکلیف دینی بلکه برای کسب آگاهی
۰	۰	۱۰۰	کتاب‌های داستانی، تاریخی، مذهبی و...
۰	۰	۱۰۰	کتاب‌های علمی - تخصصی (درسی و غیر درسی)
۰	۰	۱۰۰	مجلات علمی - پژوهشی، علمی - ترویجی و...
۰	۰	۱۰۰	مجلات عمومی (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نشریات محلی و...)
۰	۰	۱۰۰	روزنامه‌ها، هفته‌نامه‌ها و... (خبری، علمی، فرهنگی، هنری، اقتصادی، سیاسی، ورزشی)
۶	۱۹	۷۵	خبرنامه‌ها و بولتن‌های خبری داخل سازمانی
۰	۱۹	۸۱	جزوه
۰	۲۵	۷۵	بروشور
۰	۲۵	۷۵	اعلامیه
۰	۳۸	۶۲	نقشه
۰	۲۵	۷۵	سند (چاپی، خطی و...)
۰	۱۳	۸۷	بریده جراید
۶	۳۸	۵۶	اسلاید
۶	۳۱	۶۳	شفاف‌برگه

←

ادامه جدول ۱۰. مؤلفه‌های نهایی سنجش سرانه مطالعه

درصد			مؤلفه‌های نهایی سنجش سرانه مطالعه
بی‌نظر	مخالف	موافق	
۶	۲۵	۶۹	ریز فیلم
۶	۲۵	۶۹	ریز برگه
۰	۴۴	۵۶	کره جغرافیایی
۶	۲۵	۶۹	بازدید از وب‌گاه اطلاعاتی
۶	۲۵	۶۹	بازدید از وب‌گاه خبری
۷	۲۹	۶۴	بازدید از وب‌گاه شخصی
۶	۲۵	۶۹	بازدید از وب‌گاه سیاسی
۶	۲۵	۶۹	بازدید از وب‌گاه ویکی
۰	۲۵	۷۵	بازدید از وب‌نوشت (وبلاگ)
۰	۴۴	۵۶	قصه‌گویی (عضوی از خانواده- پرستار- مربی) برای کودک
۰	۴۴	۵۶	داستان‌خوانی (عضوی از خانواده- پرستار- مربی) برای کودک
۰	۲۵	۷۵	کتاب‌خوانی گروهی (قرآن‌خوانی، شاهنامه‌خوانی و...)
۰	۲۱	۷۹	رجوع موردی به لغت‌نامه‌ها و به‌طور کلی منابع مرجع
۰	۷	۹۳	کتاب‌های الکترونیکی (EBook) در قالب لوح فشرده (CD)، لوح ویدئویی دیجیتال (DVD)، فایل‌های اینترنتی و فایل‌های تلفن همراه
۰	۲۹	۷۱	چک کردن پست‌های الکترونیکی (Email) با محتوای نوشتاری علمی، ادبی، هنری، فرهنگی
۷	۳۶	۵۷	گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو/ فایل‌های صوتی (به‌جز تفریحی و سرگرمی)
۷	۳۶	۵۷	تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون/ ماهواره و فایل‌های صوتی- تصویری (به‌جز تفریحی و سرگرمی)

با توجه به مؤلفه‌های نهایی حاصل از مراحل دلفی و نظرات اعضای پنل شرکت‌کننده در این پژوهش، جدول ارائه‌شده می‌تواند به‌عنوان چارچوبی برای تهیه پرسشنامه‌های مختلف در حوزه سنجش سرانه مطالعه قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

علیرغم مطالعات حین پژوهش و پست‌های الکترونیک ارسالی به مراکزی مانند یونسکو، سازمان ملل متحد و ایفلا، در هیچ‌کدام چارچوبی برای آن‌که «میزان مطالعه» را براساس آن سنجیده باشند پیدا نشد و در اکثر آن‌ها فقط به ارائه آمارهای مربوط به مطالعه افراد پرداخته‌اند؛ همچنین این‌که چه اصولی را برای سنجش انتخاب کرده‌اند و یا این‌که آیا اصول سنجش در همه کشورهای مورد مقایسه یکسان در نظر گرفته شده‌سختی به‌میان نیامده است. این موضوع، البته نه قطعاً، می‌تواند دلیلی بر عدم یکدستی سنجش سرانه مطالعه باشد و در نتیجه نمی‌توان آمارهای ارائه شده توسط کشورها را در این مورد با هم مقایسه کرد. چون ممکن است ملاک‌های محاسبه میزان مطالعه در هر کشوری با کشور دیگر متفاوت باشد.

نگاهی به مطالب مطبوعاتی داخل کشور نشان می‌دهد که بحث در مورد مؤلفه‌های تأثیرگذار بر مطالعه همچنان با چالش و چندگانگی همراه است و هر جا سخن از مطالعه و سنجش آن است، میان نظر کارشناسان و صاحب‌نظران این حوزه تفاوت‌هایی وجود دارد.

وجود این گوناگونی و تفاوت‌ها که در جامعه پژوهش، نوع منابع مورد محاسبه، نظرات متخصصان این حوزه و... دیده می‌شود؛ نتایج پژوهش‌های داخلی را نیز تقریباً غیرقابل مقایسه با یکدیگر نموده است. در این پژوهش سعی شد تا جایی که امکان داشت، مؤلفه‌های تأثیرگذار بر مطالعه شناسایی شده و برای تأیید یا رد آن‌ها با استفاده از نظرات کارشناسان خیره و صاحب‌نظران رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، فهرستی به‌عنوان چارچوب برای سنجش سرانه مطالعه گردآوری شود.

از آنجایی که در هیچ پژوهشی تاکنون به بررسی مؤلفه‌های محاسبه سنجش سرانه مطالعه پرداخته نشده است، امکان مقایسه دقیق این پژوهش با پژوهش‌های دیگر وجود ندارد. ولی همان‌طور که در فصل مربوط به روش پژوهش ذکر شد، پژوهش‌های دیگری که یا به سنجش سرانه مطالعه پرداختند و یا مؤلفه‌ها و معیارهای جدیدی را به‌عنوان ابزار جدید در مطالعه مطرح کردند هر کدام به‌نوعی مرتبط با سنجش مطالعه بوده‌اند و در هر یک نکات قابل تأملی وجود دارد. از طرفی آنچه در فصل مربوط به پیشینه پژوهش بیان شد اغلب تأکید داشتند که مطالعه تنها محدود به کتاب، مجله و یا روزنامه نمی‌شود و محمل‌های جدیدی که برای مطالعه به‌وجود

آمده، راه را برای افزایش مطالعه گشوده است تا در هر زمان و هر مکان به‌توان به جست‌وجوی سریع منابع دلخواه برای مطالعه دست یافت.

همان‌طور که فیدر (۱۳۸۰) اشاره می‌کند، در جهان صنعتی مردم غالباً دانش مورد نیاز برای امور جاری خود را از رادیو و تلویزیون دریافت می‌کنند. چنانچه طبق گفته آذرنگ (۱۳۸۷) فن‌آوری عصر اطلاعات و ارتباطات با امکاناتی که برای انتقال صوت و تصویر فراهم ساخته، خواننده قدیم را که مخاطب اصلی نشر کتاب بود، به خواننده-شنونده-بیننده تبدیل کرده است. یعنی اگر قبلاً «کتاب» و «خواندن کتاب» تنها رسانه ارتباطی مخاطب با علوم و دانش بوده است، امروزه ابزارهای گوناگونی برای انتقال مفاهیم وجود دارند. ابزاری که هیچ نوع پیش‌نیازی ندارند، حال آن‌که کتاب و نشریات نیازمند توانایی و مهارت خواندن هستند. این مورد برای افراد کم‌سواد و بی‌سواد نکته بسیار مهم و قابل تأملی است. رسانه‌های دیجیتالی در گذار متحولانه مطالعه سهم دارند. این رسانه‌ها پاره‌ای مزایای قدرتمند دارند که به‌صورت سنتی در محیط چاپی وجود ندارد. حتی امروز می‌توان به‌جرات گفت که جهان و هر کسی که در جهان است اگر به رایانه و اینترنت دسترسی داشته باشد و بتواند زبان نوشته را بخواند، مخاطب بالقوه است. حال آن‌که هیچ کتابی، به‌رغم هر کیفیتی، هیچ‌گاه و تحت هیچ شرایطی نمی‌تواند چنین مخاطبی را از آن خود کند. همانند آنچه حاجی‌زین‌العابدینی (۱۳۸۹) می‌گوید ظهور و توسعه این‌گونه قالب‌های مختلف دیداری و شنیداری باعث ایجاد عادت‌های خوب کتاب‌خوانی در انسان‌ها شده است. چراکه دیگر دغدغه مکان، زمان، سنگینی و سبکی، جاگیری، مشکلات خرید و امانت را تا حد بسیار زیادی حل کرده‌اند. براین اساس می‌توان ادعا کرد که علاوه بر مطالعه انواع منابع چاپی، منابع دیگری از جمله جزوه، بروشور، اعلامیه، نقشه، سند (چاپی، خطی و...)، بریده جراید، اسلاید، شفاف‌برگه، ریز فیلم، ریز برگه، کره جغرافیایی، بازدید از وب‌گاه اطلاعاتی، بازدید از وب‌گاه خبری، بازدید از وب‌گاه شخصی، بازدید از وب‌گاه سیاسی، بازدید از وب‌گاه ویکی، بازدید از وب‌نوشت (وبلاگ)، قصه‌گویی (عضوی از خانواده-پرستار-مربی) برای کودک، داستان‌خوانی (عضوی از خانواده-پرستار-مربی) برای کودک، کتاب‌خوانی گروهی (قرآن‌خوانی، شاهنامه‌خوانی و...)، رجوع موردی به لغت‌نامه‌ها و به‌طور کلی منابع مرجع، کتاب‌های الکترونیکی (ebook) در قالب لوح فشرده (CD)، لوح

ویدیوئی دیجیتال (DVD)، فایل‌های اینترنتی و فایل‌های تلفن همراه، چک کردن پست‌های الکترونیکی (email) با محتوای نوشتاری علمی، ادبی، هنری، فرهنگی، گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو/فایل‌های صوتی (به‌جز تفریحی و سرگرمی)، تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون/ماهواره و فایل‌های صوتی - تصویری (به‌جز تفریحی و سرگرمی) می‌توانند به‌عنوان مؤلفه‌های سنجش سرانه مطالعه قرار گیرند.

این پژوهش به‌نوعی فتح بابی در این زمینه بود تا در آینده با پژوهش‌های دقیق‌تر و گسترده‌تر بتوان به نتایج صحیح‌تری دست یافت تا در نتیجه آمارهای دقیق‌تری از میزان مطالعه افراد ارائه گردد.

منابع

- آذرنگ، عبدالحسین، ماییم و کتاب و پس. در: کتاب سروش (۱۳۸۷). کتاب و جامعه (مجموعه مقالات)، ۴، ۵۲.
- آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۷۸). *شماره‌ای از کتاب، کتابخانه و نشر کتاب*. تهران: کتابدار
- آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۸۷). *از تحولات کتاب و نشر ژاپن*. جهان کتاب، ۱۳ (۱۱-۱۲)؛ ص ۱۰۸-۱۱۱.
- اصغرزاد، حسین (۱۳۸۰). *بررسی وضعیت کتاب و کتاب‌خوانی در ایران*. پیام کتابخانه، ۱۱ (۱)، ۶-۱۳.
- پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات (۱۳۸۸). *بررسی مطالعه شهروندان تهرانی در اسفند ۱۳۸۸*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.
- پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات (۱۳۸۹). *بررسی میزان مطالعه شهروندان تهرانی*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.
- حاجی‌زین‌العابدینی، محسن (۱۳۸۹). *کتاب‌خوانی مدرن. اطلاعات، ۲ آبان ۱۳۸۹*.
- حری، عباس (۱۳۷۸). *اطلاع‌رسانی: نظام‌ها و فرآیندها*. تهران: نشر کتابدار.
- حری، عباس (۱۳۸۸). *تصدی‌گری دولت تنها در نشر دولتی قابل توجیه است*. گفتگو توسط جواد صبحی. قدس، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۸۸.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۹). *طرح پژوهشی بررسی بهره‌مندی جوانان از کتاب: بررسی میزان استفاده جوانان ۱۵-۲۹ سال از کتاب*. تهران: مؤسسه فرهنگی - هنری جهان.

- علیدوستی، سیروس و دیگران (۱۳۸۸). الگوی توصیف و تحلیل اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها. علوم و فن‌آوری اطلاعات، ۲۴ (۴)، ۱۲-۱۳.
- فیدر، جان (۱۳۸۰). *جامعه اطلاعاتی*. ترجمه علی رادباوه و عباس گیلوری. تهران: کتابدار.
- قبادی، حمید و اللهیاری فومنی، محمد (۱۳۸۸). پژوهش‌هایی درباره مطالعه در کشورهای ایتالیا، اسپانیا، آلبانی و شیلی. همکاری زهرا مرادی‌نسب و اشرف راضی. تهران: شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر.
- قبادی، حمید و اللهیاری فومنی، محمد (۱۳۸۸). *کتاب‌خوانی و مشارکت‌های فرهنگی در کشورهای اروپایی با همکاری زهرا مرادی‌نسب و اشرف راضی*. تهران: شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر.
- لیو، زیمینگ (۱۳۸۶). رفتار مطالعه در محیط دیجیتال تغییر در رفتار مطالعه در طول ۱۰ سال گذشته. ترجمه رضا رجبعلی‌بگلو. پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۲۲ (۳)، ۸۹-۱۱۰.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۷). *پیمایش ملی سنجش میزان مطالعه در کشور*. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، اداره کل پژوهش و برنامه‌ریزی.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۷). *درآمدی بر مبانی نظری سنجش سرانه مطالعه*. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، اداره کل پژوهش و برنامه‌ریزی.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۸). *پیشنویس برنامه جامع اداره کل مطالعه مفید نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور*. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، معاونت توسعه کتابخانه‌ها و کتاب‌خوانی، اداره کل مطالعه مفید.
- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۳). *رفتارهای فرهنگی ایرانیان (موج اول)*. یافته‌های طرح پژوهشی فعالیت و مصرف کالاهای فرهنگی در مناطق روستایی استان تهران. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر طرح‌های ملی.
- هرمزی‌زاده، محمدعلی (۱۳۸۷). *بررسی میزان مطالعه شهروندان تهرانی*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.

References

- Guthrie J. T. & Seifert, M. (1984). *Measuring readership: rationale and technique*. Paris: Unesco.
- Kovac, M. & Mojca, K. (2007). Books, Reading and Book Usage in the European Union. *Research Quarterly*. 22, 2.

- National Endowment for the Arts (2007). *To read or not to read: A question of national consequence*. Washington: National Endowment for the Arts. Retrieved May 16, 2012, from: <http://www.nea.gov/research/ToRead.PD>
- Ipsos MORI (Oct 2010). *National Readership Survey DS-CAPI protocol*. London: Ipsos MORI. Retrieved 27 May, 2012, from: www.nrs.co.uk/downloads/interview/DS-CAPI_protocol_March_2012.pdf
- Nor Shahriza, A. K. & Hasan, A. (2007). Reading habits and attitude in the digital age. *The Electronic Library*, 25, 3. Retrieved May 16, 2012, from: www.emeraldinsight.com/0264-0473.htm
- Ogunrombi, S. A. & Adio, G. (1995). Factors affecting the reading habits of secondary school students. *Library Review*, 44, 4.
- Pearson, P. D. (2001). *Reading in the Twentieth Century*. Ann Arbor: CIERA Archive Tech Report.
- UNESCO Institute for Statistics (2009). *The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics (FCS)*. Quebec: UNESCO Institute for Statistics.

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

اسکروچی، رقیه؛ حاجی‌زین‌العابدینی، محسن و نوذر، سمانه (۱۳۹۱). بررسی مؤلفه‌های محاسبه‌سنجش سرانه مطالعه و ارائه چارچوبی برای سنجش سرانه مطالعه در ایران. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۸ (۱)، ۶۷-۸۸.